

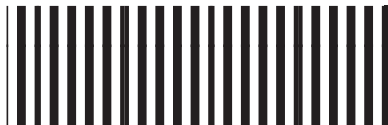
JIDIŠ

JIDIŠ
Armin Eidherr

DER TUREM FUN BOVL

un di ganze erd is gewèn ejn schprach un ejne werter. un ess is gewèn, as sej hobn gezojgn in misrech, hobn sej gefunen a plojn in land schineor, un hobn sich dortn basezt. un sej hobn gesogt ejner zum andern: kumt lomir machen zigl un ojssbrenen in a breneraj. un di zigl is sej gewèn far schtejn, un lejm is sej gewèn far wapne. un sej hobn gesogt: kumt lomir unds bojen a schtot, un a turem mit sajn schpiz in himl, un lomir unds machn a nomen, kedéj mir soln nit zeschprejt wern afn gesicht fun der ganzer erd. hot got arópgenidert zu sen di schtot un dem turem, woss di mentschnkinder hobn gebojt. un got hot gesogt: se, sej sajnen ejn folk, un ejn schprach is baj sej álemen, un doss is erscht an onhejb fun sejer ton, un azund wet fun sej nit farmitn wern alz woss sej trachtn zu ton. kumt lomir arópnidern, un zemischn dortn sejer schprach, as sej soln nit farschtejn ejner dem andernss schprach. un got hot sej zeschprejt fun dortn afn gesicht fun der ganzer erd, un sej hobn ufgehert bojen di schtot. drum hot men gerufn ir nomen bovl, wajl dortn hot got zemischt di schprach fun der ganzer erd, un fun dortn hot sej got zeschprejt afn gesicht fun der ganzer erd.³

³ Transkripcija v latinici iz: Tanakh – Toireh, neviim ukšuvim [Altes Testament], 2 zv. Prevod v jidiš: Yehoyesh [Solomon Bloomgarten]. New York: Yehoyesh Farlag 1941. 1. zv., str. 15f. (transkripcija v latinici: A.E.)

Zgodovina jidiša se začne v zgodnjem srednjem veku v judovskih getih Aškenazije, kot imenujejo nemška področja v hebrejščini.

Iz različnih vzrokov se je z jidišem povezana kultura v teku stoletij razširila najprej po Evropi in potem po vsem svetu. V tem so videli širitev Aškenazije, ki se je kasneje imenovala tudi »Jiddischland« – dežela, ki ni obstajala v teritorialnih in nacionalnih mejah, temveč je bila ustanovljena na podlagi njene kulture (posebej njene literature!).

Prvi zanesljivi pisni dokument jidiša sega v leto 1272. V prazničnem molitveniku, ki se je imenoval Wormser *Machsor*, najdemo sledeči blagoslov: *gut tak im b'tak / swer dis machsor in bejß-haknessesß trag*; to pomeni: »Srečo [dober dan] naj ima tisti, ki ta molitvenik vrne v sinagogo, potem ko si ga je sposodil.«

Ko danes govorimo o jidišu, mislimo predvsem na vzhodnojidiško kulturno govorico, ki se je od poznega srednjega veka dalje razvila na Poljskem. Tja se je zatekla, potem ko je judovsko kulturno življenje v Nemčiji zaradi preganjanja Judov z vrhuncem v letih 1348/49 malodane zamrlo. Po sili razmer se je preselilo proti vzhodni Evropi, kjer so aškenaškimi Judom posebej na Poljskem nudili azil. Zanimivo je, da so ohranili svoj na srednjevisoki nemščini temelječi jezik, ki se je iz nemškega sociolekta lahko razvil v popolnoma samostojni jezik – in to predvsem pod vplivom slovanskih jezikov, ki so v veliki meri zaznamovali jidiš: ta ne vsebuje samo brezštevilnih besed s »slovanskimi koreni«, tudi skladnjo, besedotvorje, morfologijo (glagol!) itd. so zaznamovali slovanski jeziki, tako da nekateri jezikoslovci jidiš prej prištevajo k slovanskim kot h germanškimi jezikom – vprašanje, ki še ni rešeno in bo verjetno tudi ostalo neodgovorjeno.

Nadalje je treba omeniti hebrejsko-aramejski element. Pri tem je besedje udeleženo do te mere, da v jidišu ni le izredno veliko takih besed (temeljni fond), temveč se lahko pravzaprav še vse hebrejske in aramejske besede pojavijo tudi v jidišu. Izgovarjava je pri tem skoraj vedno drugačna

kot v današnji hebrejščini (pri isti pisavi!) in tudi pomen je često drugačen kot v »normalni« hebrejščini.

Germanška komponenta v jidišu (na srednjevisoki nemščini sloneča podlaga) izkazuje npr. več sto besed nemškega porekla, ki z vidika nove visoke nemščine zvenijo domače, vendar pomenijo nekaj drugega: tako v jidišu *der opschaj* pač ni isto kot »Abscheu«, pri čemer si med drugim lahko tudi predstavljamo, da take v jezikoslovju »lažni prijatelji« imenovane besede lahko privedejo do hudih nesporazumov. Če vse to upoštevamo, postane jasno, da se je treba jidiša naučiti temeljito, da bi iz njega lahko dobro prevajali.

Naj bo omenjena še okoliščina, da ni šlo in ne gre le za vse zgoraj navedene »učinke« drugih jezikov na jidiš, temveč da je mogoče ugotoviti tudi močan vpliv jidiša na kontaktne jezike, kot so nemščina, poljščina, angleščina ali na izraelsko hebrejščino, na tako imenovani Ivriith.

Prišlo je do hitrega vzpona statusa in ugleda jidiša, kar je bilo še posebej »utrjeno« v letu 1908 na konferenci Czernowitzer Sprachkonferenz. Na tej konferenci je šlo – kratko rečeno – za vprašanje judovskega nacionalnega jezika. Oba ekstrema so tu po eni strani zastopali jidišisti, ki so zahtevali, naj bi bil jidiš edini nacionalni jezik, ter po drugi strani cionisti, ki so to vlogo hoteli priboriti hebrejščini. Končno so je uveljavilo stališče tistih, ki so za jidiš zahtevali iste pravice kot za hebrejščino in tako jidišu priznali, da je nacionalni, vendar ne edini nacionalni jezik.

Jidišizem pomeni odločitev za jidiš iz ideoloških razlogov, ki so prežeti s diasporično zavestjo in z na njej temelječim iskanjem identitete v jeziku.

Pomembna središča jidiške kulture so se razvila v Varšavi, Lodzu, Wilni, Kijevu, Odesi, New Yorku in med drugim tudi v Lvivu in na Dunaju.

V procesu nastajanja Jidiškega znanstvenega inštituta (YIVO) 1925 je bil jidiš standardiziran in jidiški literaturi dokončno omogočen vstop v glavne tokove svetovne literature.

(Iz nemščine prevedel Stojan Bračič.)

Viri:

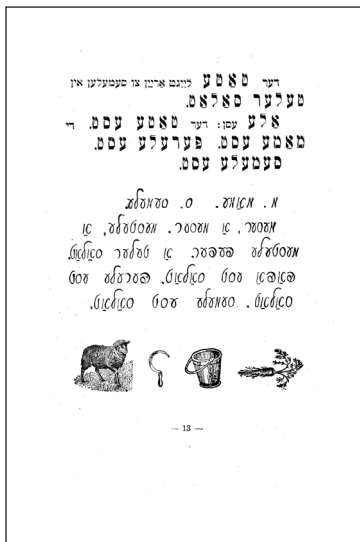
Beinfeld, Solon / Bochner, Harry (ur.): *Comprehensive Yiddish-English Dictionary*. Indiana Univ. Press, 2013.

Birnbaum, Salomon A.: *Grammatik der Jiddischen Sprache*. Hamburg: Buske, 1988 (5., erg. Auflage).

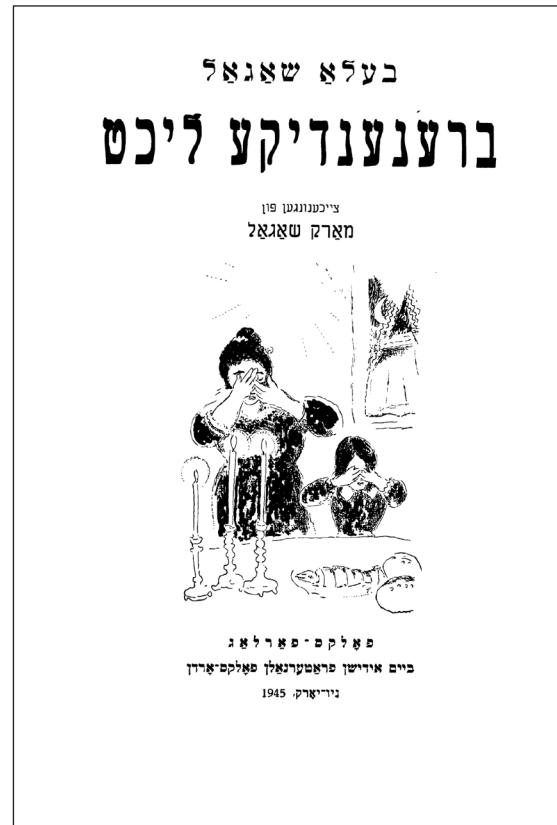
Eidherr, Armin: *Sonnenuntergang auf eisig-blauen Wegen. Zur Thematisierung von Diaspora und Sprache in der jiddischen Literatur des 20. Jahrhunderts*. Göttingen: Vandenhoeck& Ruprecht (Vienna University Press bei V&R unipress), 2012. (= Poetik, Exegese und Narrative; Bd. 001)

Eidherr, Armin / Müller, Karl (ur.): *Jiddische Kultur in Österreich*. Wien: Verlag der TKG, 2003.

Lockwood, W. B.: *Lehrbuch der modernen jiddischen Sprache. Mit ausgewählten Lesestücken*. Hamburg: Buschke, 1995.

Stran iz učbenika jidiša za začetnike (*Yaakov Levin: Der onfanger, 1922*)

Naslovnica knjige *Goreče luči* (*Brenendike likht, 1945*) Belle Chagall z ilustracijami Marca Chagalla